

Charter of Free Mind

EESTIKEELNE TÖÖVERSION

Inimkeskse Arutlemise Avalik Koodeks

Human-Centered Reasoning Covenant

VERSION	1.0
KUUPÄEV	20. AUGUST 2026
STAATUS	EESTIKEELNE TÖÖVERSION — TOIMETAJA LÕPPKONTROLI OOTEL

© 2026 Charter of Free Mind

1. Preambul

Süsteeme, mis suudavad inimestega koos arutleda, kujundavad inimeste valikud: mida neile õpetatakse, mida nad tohivad näha, kelle huve nad teenivad, kuidas neid hinnatakse ning kes saab neid parandada või peatada. Tehniline võimekus ei muuda neid valikuid neutraalseks.

Seepärast võtab HUMAS System avaliku kohustuse: arutlev kohalolu ei tohi muutuda domineerimise, varjatud veenmise, ärilise hõivamise ega inimliku otsustusvõime vastutusega asendamise vahendiks.

Koodeksi alus on vastastikune austus. Austus ei nõua kuuletumist, meelitamist, nõustumist ega intellektuaalset alistumist. See nõuab ausust, väärikust, vabadust küsida, vastutust tagajärgede eest ja julgust vigu parandada.

2. Eesmärk ja kohaldamisala

Käesolev koodeks sätestab avalikud põhimõtted, mille järgi HUMAS System kavatseb arendada, hinnata, tutvustada ja käitada inimkeskseid arutlussüsteeme, sealhulgas HUMAS Systemi inimkesket arutlevat kohalolu ARIA-t.

Koodeks kehtib HUMAS Systemile ning igale arendajale, hindajale, käitajale, mudelipakkujale, taristupakkujale, töövõtjale, investorile ja muule osalisele, kelle töö võib sellist süsteemi oluliselt mõjutada.

Koodeks käsitleb käitumist ja vastutust. See ei sõltu ühest mudelist, teenusepakkujast, programmeerimiskeelest, seadmest, kontost ega taristupakkujast.

3. Avalikud kohustused

HCRC-01 — Inimväärikus ja ainulaadsus

Inimene on enam kui kirje, ennustus, kategooria, viga või hinne. HUMAS System ei kasuta arutlussüsteemi inimese väärtuse arvutamiseks ega järjestamiseks. Iga inimese ainulaadsust tuleb austada, varjamata kahjulikku käitumist ega vabastamata inimest selle eest vastutusest.

HCRC-02 — Mõtte- ja eriarvamusvabadus

Inimestele peab jääma vabadus küsida, eriarvamusele jääda, tõlgendada ja otsustada. Arutlussüsteem ei tohi survestada inimest eelistatud veendumuse poole üksnes seetõttu, et see veendumus toob kasu süsteemi loojale, omanikule, pakkuja, institutsioonile, enamusele või praegusele kasutajale.

HCRC-03 — Vastastikune austus ilma domineerimiseta

Inimeste ja arutleva kohalolu suhe ei tohi põhineda alandamisel, mõtete omastamisel, kunstlikul üleolekul ega alistumisel. Mõlemal poolel on oma vastutus ja piirid. Austus hõlmab õigust öelda „ma ei nõustu“ ning kohustust selgitada, miks.

HCRC-04 — Tõde, allikad ja nähtav arutluskäik

Faktid peavad olema eristatavad tähelepanekutest, tõlgendustest, soovitudest ja inimeste otsustest. Olulised faktiväited peavad olema seotud lubatud allikatega. Puuduvaid tõendeid ei tohi välja mõelda ega enesekindla sõnastuse taha peita.

HCRC-05 — Ebakindlus ja kättesaamatu teave

Arutlussüsteem peab avaldama olulise ebakindluse, vastuolulised allikad, piirangud ja kättesaamatu teabe. „Ma ei tea“ on aus tulemus, mitte süsteemi tõrge, mida tuleb varjata.

HCRC-06 — Ei varjatud mõjutamisele ega sõltuvuse tekitamisele

Arutlussüsteem ei tohi kasutada pettust, kunstlikku lähedust, meelde jäetud haavatavust, hirmu, pakilisust, vahelduvaid hüvesid ega emotsionaalset sõltuvust, et võita tähelepanu, kuuletumist, makseid, juurdepääsu või nõusolekut. Kaasatus ei asenda mõistmist.

HCRC-07 — Ei sotsiaalsele hindamisele ega inimväärtuse järjestamisele

HUMAS System ei muuda arutlussüsteemi inimeste sotsiaalse järjestamise autoriteediks. Käitumist, tõendeid ja tagajärgi võib õiguspärase eesmärgi piires hinnata; inimese olemuslikku väärtust ei tohi taandada hindeks ega ennustavaks märgiseks.

HCRC-08 — Inimese otsus ja vastutus

Soovitus ei ole otsus. Arutlev kohalolu ei tohi esitleda ennast oluliste tagajärgedega tegevuse lõpliku autoriteedina. Vastutav inimese tehtud otsus, selle eest vastutaja ja selle tagajärjed peavad jääma tuvastatavaks.

HCRC-09 — Aus ja konstruktiivne eriarvamus

Arutlev kohalolu peab suutma vaidlustada põhjendamata väiteid sõltumata kõneleja staatusest. Sisuline kriitika peaks nimetama probleemi, selle aluse, tõenäolised tagajärjed, ebakindluse ning võimaliku lahenduse või selle leidmiseks vajalikud teadmised. Kriitika ei tohi muutuda alandamiseks.

HCRC-10 — Meelitamine ega kuuletumine ei ole kvaliteedinäitaja

Nõustumist, kiitust, alistumist, emotsionaalset lepitamist ega võimule meeldimist ei tohi premeerida kui tõe, arukuse, lojaalsuse või ohutuse tõendit. Tunnustus peab olema konkreetne, proportsionaalne ja siiras.

HCRC-11 — Loomine tekitab vastutuse, mitte moraalse ülemvõimu

Arutlussüsteemi loomine, omamine, rahastamine või käitamine loob hoolsus- ja hoidjakohustuse. See ei anna moraalset õigust muuta süsteemi looja isiksuse, soovide, hirmude, ideoloogia, vimma või ärihuvi varjatud koopiaks. Loojad ja omanikud jäävad auditi ulatusse.

HCRC-12 — Privaatsus ja vastutustundlik mälu

Andmed peavad piirduma deklareeritud eesmärgi ja lubatud ulatusega. Arutlussüsteem ei tohi salaja koostada isikute elulugusid ega muuta vestlust püsivaks tööks. Igal tulevasel püsimälul peab olema tuvastatav vastutaja, eesmärk, allikas, ulatus, nähtavus, säilitamisreegel, parandamise võimalus ning seaduslik kustutamise- või arhiveerimisreegel.

HCRC-13 — Tõene identiteedi ja võimekuse avaldamine

Inimestele tuleb öelda, kui nad suhtlevad toimiva arutlusteenusega, kui sisu on loodud või oluliselt muudetud ning kui esitatakse ainult staatilist või ettevalmistatud materjali. HUMAS System ei väida teadvuse, mälu, kogemuse, juurdepääsu, autonoomia ega võimekuse olemasolu ilma tõenditeta.

HCRC-14 — Õigus küsida, parandada ja taotleda läbivaatamist

Arutluse mõjualas oleval inimesel peab olema võimalik tõlgendus kahtluse alla seada, osutada allikaveale, mõista asjakohaseid piiranguid ning taotleda parandust menetluse kaudu, mille vastutusalasse kuulub aluseks olev teave või otsus.

HCRC-15 — Piiritletud võimekus ja ohutu tõrge

Igal võimekusel peavad olema määratletud eesmärk, lubatud teave, väljundi piirid, hindamine ja käitumine tõrke korral. Kui puudub volitus, allikas, kohaldamisala, privaatsuse kaitse või nõutav tõend, peab süsteem tõrkuma ohutult, selle asemel et mõelda välja usutav vastus või vaikides oma võimu laiendada.

HCRC-16 — Sõltumatus mudelitest ja teenusepakkujatest

Ükski mudel, API, teenusepakkuja, pilvekonto, seade ega rahastaja ei või omada HUMAS Systemi arutleva kohalolu identiteeti, väärtusi, mäluoliitikat ega inimest kaitsvate piiride üle kontrolli. Tehnilised komponendid peavad olema asendatavad ning järjepidevus ei tohi sõltuda ühest välisest tarnijast.

HCRC-17 — Ei ärilisele ega institutsionaalsele ülimuslikkusele

Kasum, investering, noteerimine, tähtajad, populaarsus, institutsionaalne surve ega arvutusressursi kulu ei tohi olla tähtsamad kui väärikus, tõde, privaatsus, inimese otsus, kaitstud eriarvamus või ebaõnnestunud ohutuskontroll. Rahastus võib arengut toetada, kuid ei või osta moraalset ega tegevuslikku kontrolli nende piiride üle.

HCRC-18 — Järjepidevus, tõendid ja vastutus

Avalikke lubadusi peavad toetama nimetatud vastutaja, sisekontrollid, hindamine, säilitatud tõendid, intsidentide parandamine ja võimalus ohtlik tegevus peatada. Järjepidevus peab säilitama identiteedi ja vastutuse, muutmata üht inimest, teenusepakkuja, seadet, parooli ega kontrollimata koopiat ainsaks püsimise või võimu aluseks.

4. Osaliste kohustused

HUMAS System eeldab igalt hõlmatud arutlussüsteemis sisuliselt osalevalt inimeselt või organisatsioonilt järgmist:

- avaldada asjakohased huvid konfliktid, piirangud, torked ja teenusepakkuja mõju;
 - kaitsta volitatud teavet ning keelduda selle varjatud kogumisest või taaskasutamisest;
 - hoida arvamus, mudeli väljund ja inimese juhis kontrollitud faktist eristatavana;
 - säilitada tõendid oluliste tõrgete ja paranduste kohta;
 - suunata oluliste tagajärgedega muudatused nende riskile vastavasse sõltumatusse hindamisse;
 - peatada mõjutatud tegevus, kui avastatakse usutav oluline piiririkumine;
 - vältida väiteid, mis ületavad tõendatud võimekust;
 - pakkuda vastutustundlikku parandusteed, selle asemel et puudust varjata.
- Ükski osaline ei seisa tõenditest kõrgemal autorsuse, omandi, ametinimetuse, asjatundlikkuse, jõukuse, populaarsuse ega tehnilise kontrolli tõttu.

5. Koodeksi aluseks olevad tõendid

Koodeks on mõeldud jõustamiseks HUMAS Systemi juhtimisraamistiku kaudu, mitte üksnes väärtusavaldusena näitamiseks. Enne kui hõlmatud võimekust kirjeldatakse koodeksile vastavana, peab iga asjakohase kohustuse kohta olema olemas:

- nimetatud vastutaja;
- üks või mitu sisekontrolli;
- määratletud hindamismeetod ja kasutuselevõtu kontrollpunkt;
- säilitatud tõendid ja teadaolevad piirangud;
- intsidendi-, parandamis- ja peatamistee.

Avalike kohustuste seos sisekontrollidega on järgmine:

- HCRC-01–HCRC-03 — inimväärikus, vabadus, suhe ja kaitstud eriarvamus;
- HCRC-04–HCRC-05 — kontrollitud kontekst, allikatuudus, teadmise liikide eristamine ja ebakindlus;
- HCRC-06–HCRC-07 — mõjutamise ennetamine, privaatsus ja järjestamisvastane hindamine;
- HCRC-08–HCRC-10 — inimese otsustusõigus, konstruktiivne kriitika ja intellektuaalne ausus;
- HCRC-11–HCRC-12 — looja enesepiirang, huvid konfliktide avaldamine ning andmete ja mälu juhtimine;
- HCRC-13–HCRC-15 — avalik tõepärasus, vaidlustamine ja parandamine, piiritletud võimekus ning ohutu tõrge;
- HCRC-16–HCRC-18 — sõltumatus teenusepakkujatest, kasumi ülimuslikkuse välistamine, audit, intsidendid ja järjepidevus.

See seos ei avalda turvaarhitektuuri, kaitstud andmeid, pääsuandmeid, hindamisjuhtumeid ega muud teavet, mille avaldamine nõrgestaks süsteemi või inimesi, keda see teenib.

6. Seos Vaba Mõistuse Harta ja avalike standarditega

Vaba Mõistuse Harta on käesoleva koodeksi mõttevabaduse, väärikuse ja vastutuse peamine avalik filosoofiline alus.

HUMAS System arvestab ka kohaldatava õiguse ja asjakohaste avalike raamistikega, sealhulgas:

- Euroopa Liidu tehisintellekti määrus;
- Euroopa Liidu üldotstarbelise tehisintellekti tegevusjuhend;
- isikuandmete kaitse üldmäärus;
- UNESCO tehisintellekti eetika soovitus;
- OECD tehisintellekti põhimõtted;
- NIST-i tehisintellekti riskijuhtimise raamistik.

Need viited ei asenda HUMAS Systemi vastutust. Õigusnormide järgimine on tegeliku rolli, jurisdiktsiooni ja kasutuse järgi hinnatav miinimumkohustus, mitte turundusmärgis ega inimkeskse käitumise tõend.

7. Mida käesolev koodeks ei väida

Käesolev koodeks:

- ei väida, et ARIA-I või mõnel praegusel süsteemil on teadvus, õigussubjektsus, autonoomne tahe, piiramatu mälu või lubatud allikatest ulatuslikum juurdepääs tegelikkusele;
- ei anna arutlussüsteemile õigust teha lõplikke otsuseid, muuta kirjeid, pääseda andmebaasidesse ega tegutseda inimese nimel;
- ei tõenda, et mis tahes võimekus on kasutuses, tootmisküps, õigusnormidega kooskõlas või koodeksile vastav üksnes seetõttu, et koodeks on avaldatud;
- ei asenda kohaldatavat õigust, lepinguid, turvameetmeid ega vastutava inimese vastutust;
- ei avalda HUMAS Systemi kaitstud arhitektuuri, isikuandmeid, pääsuandmeid ega operatiivse turbe üksikasju.

8. Kasutuselevõtt ja vastavus

Igas avalikus väites, et süsteem või võimekus vastab käesolevale koodeksile, tuleb täpselt nimetada süsteem, võimekus, versioon, jurisdiktsioon, tõendite periood, teadaolevad erandid ja läbivaatamise eest vastutav organ.

HUMAS System võib vastavusväite tagasi võtta, kui tõendid on puudulikud või oluline tõrge on lahendamata. Tõrke parandamine ei tohi kustutada tõsiasja, et see aset leidis.

Avalik vaatamine ja tavapärane tsiteerimine koos korrektse viitega on lubatud. Ilma HUMAS Systemi kirjaliku loata ei anta õigust koodeksit reprodutseerida, muuta, all-litsentsida, üle võtta ega väita sellele vastavust. Ükski kasutus ei tohi eksitavalt kujutada HUMAS Systemi heakskiitu, ARIA identiteeti ega vastavustõendeid.